

ביאורים

בחתימת המאמר הראשון חוזר החבר ומחזק את האמונה בייעוד העולם הבא ובשכר העתיד לצדיקים. רמזים לכך קיימים בתורה אך זהו אינו המוקד המרכזי. דבריו של החבר מקבלים משנה תוקף על רקע סיום הפסקה הקודמת שבה מנגיד החבר את הדתות האחרות, שבהן מספיקה הצהרה בלבד כדי להתקבל לשורות הדת, בעוד היהדות מחייבת קבלת מצוות שביסודן אמורות לתקן ולהעלות את עולמו המוסרי והערכי של האדם המקיים אותן. זהו הבסיס המבדיל בין ייעוד העולם הבא של הדתות לזה הקיים אצלנו. העולם הדתי היהודי קשור בל ינותק עם התעלות והתקדמות מוסרית - ללא הקומה הזאת יקשה על האדם לקיים את המצוות. עיקרון זה נעדר בהרחבתו המפורטת אצל הדתות האחרות, ועל כן הן מתמקדות יותר ברווח שיופיע בעולם הבא. כאשר העולם הזה נראה כגיהנום ניתן רק לתלות את ייבנו בעתיד ובמה שהוא צופן בחובו אך לא בהווה. התורה לעומת זאת, מבקשת שכבר בעולם הזה האדם יחולל בנפשו את השינוי שיוביל להפיכתו לאדם הגון וטוב יותר, פעולות אלה גוררות אחריהן גם ברכה אלוהית המאפשרת להתחבר לעולם הזה, על כל הטוב שקיים בו. לאחר שנקודה זו מתבררת, חוזר החבר ומציין שישנם רמזים גם בתורה המעידים על העולם הבא. נקודה זו מצטרפת לרעיון עמו נפתח המאמר - הנבואה כמקור הוודאות היסודית גם לדתות האחרות. מן הוודאות הזאת שבתורה ושכנבואה שאבו גם הדתות האחרות, הרחיבו וצבעו בצבעים עזים את ייעודי העולם הבא. המקור לכול הוא אם כן - בידיעה הנבואית.

הרחבות

1. השכר העתידי חסר מן הספר

וְשָׁלַא רְבִים בְּהֵם יַעֲוִדִי הָעוֹלָם הַבָּא בְּפִרוּשׁ כְּמוֹ שְׂרַבּוּ בְּדַבְרֵי הַחֲכָמִים. התורה מצמצמת את הדיבור בנוגע לשכר לאחר המוות. ישנם מספר אפשרויות להסבר עניין זה (ונימנו על ידי רבי דון יצחק אברבנאל בתחילת פרשת 'בחוקות'):
 א. כדי שלא נעבוד את ה' שלא לשמה, מתוך רצון לקבל שכר: "כדי שיעבוד האדם את בוראו לשמה ולא לתקוות השכר ולא ליראת העונש".
 ב. כיוון שהאדם הגשמי מוגבל בשכלו לקלוט עניינים רוחניים ומופשטים: "שהגמול הרוחני הוא דבר עמוק וקשה על השכל האנושי לציירו ולהשיגו בהיותו מחובר לגוף".
 ג. משום שהדבר כל כך פשוט ומוכן מאליו: "שהשארות הנפש ותגמולה כפי שלימותה, הוא דבר מתחייב לטבע האנושי".
 ד. מתוך חולשת אמונה של דורות ראשונים שלא יאמינו אלא בשכר גשמי הנראה לעיניהם: "והנה אם היה הקדוש ברוך הוא, בדברי הברית אשר עשה על שמירת מצוותיו ותורתו, מיעד בייעודים רוחניים, לא היו בני ישראל מאמינים אותם".
 ה. כיוון שעובדי עבודה זרה האמינו בייעודים גשמיים והתורה שללה עבודה זרה, על כן מדגישה שהשכר הגשמי לא נשלל: "הוצרך לומר שלא יחשבו שבביטול אותם העבודות יחסרו מהם הטובות הגשמיות".
 ו. כיוון שניתן לקבל את השכר הרוחני, שהוא דביקות באלוהים, כבר בחיים, ממילא השכר אכן כתוב: "שהצלחת הנפש ודבקותה בבוראה יתעלה, שהוא השכר האמיתי, כבר בא מבואר גם בדברי הברית הזו. כמו שאמר: והתהלכתי בתוכם".
 ז. התורה כותבת רק שכר גשמי שעשוי לכלול את האומה בכללה ולא שכר רוחני שהינו פרטי: "לא היה אפשר שייכנס בהם שום ייעוד רוחני כלל, לפי שהייעודים האלה היו כוללים לכל האומה".
 לתשובות נוספות, עיין עוד באמונות ודעות לרס"ג מאמר תשיעי פרק ב, חובות הלבבות לרבנו בחיי שער הביטחון פרק ד, אבן עזרא על דברים פרק לב פסוק לט, ספר העיקרים לר' יוסף אלבו מאמר רביעי פרק מ ותפארת ישראל למהר"ל פרק נח.

שאלות לדין

בדבריו, החבר מדגיש עד כמה ברכת 'אלוהי נשמה' היא ברכה יסודית בחיינו. מה המשמעות של 'נשמה טהורה' עבורנו?

מדוע הנביאים לא הזכירו פעמים רבות את העולם הבא ואילו חכמים כן?

לעילוי נשמת שושן בן פלילה ז"ל

וּבְאֲשֶׁר לְאוֹתָם הַיַּעֲוִדִים אֲשֶׁר הִתְפַּעֲלַת מֵהֶם, כְּכֵן קָדְמוּ חֲכָמֵינוּ בְּתַאֲוֵר גֵּן עֵדֶן וְגִיהֶנֶם, רִיבּוּי הַיַּעֲוִדִים בְּמִקְוֵוֹת
 וּמִדְּוֵוֹ אוֹתָם לְאֶרֶץ וְלָרַחַב, וְתַאֲוֵרוֹ הַנְּעִימוֹת וְהַיַּסּוּרִים בְּיַתֵּר חֲקִירָה מִתַּאֲוֵר הַדְּתוֹת הַקְּרוֹבוֹת. וְאֶמְנֵם דְּבַרְתִּי עִמָּךְ מֵאֵז פְּנִית אֵלַי עַל מֵה שֶׁבָּא בְּפִסּוּקֵי דְבַרֵּי הַנְּבִיאִים, וְשֶׁלֹּא רַבִּים בְּהֵם יַעֲוִדִי הָעוֹלָם הַבָּא בְּפִרוּשׁ כְּמוֹ שְׂרַבּוּ בְּדַבְרֵי הַחֲכָמִים. אֲכֵן יֵשׁ בְּדַבְרֵי הַנְּבִיאָה שׁוֹב עֶפֶר גּוֹף הָאָדָם אֶל הָאֶרֶץ, וְשׁוֹב הַרוּחַ אֶל הַבּוֹרָא אֲשֶׁר נִתְּנָה. וְיֵשׁ בְּדַבְרֵי הַנְּבִיאָה תְּחִילַת הַמֵּתִים בְּעֵתֵי, וְשֶׁלִּיחַת נְבִיא שֶׁשָּׂמוֹ אֵלָיְהוּ, כְּכֵן נִשְׁלַח בְּעֶבֶר, וְלִקְחוּ ה' פֶּאֶשֶׁר לְקַח זֹלָתוֹ, וְנֶאֱמַר שֶׁהוּא לֹא טַעַם טַעַם מֵיָתֵהּ. וְיֵשׁ בְּתוֹרָה תְּפִלַּת מִי שֶׁהִתְנַבֵּא בְּרִשּׁוֹת ה', וְהִתְפַּלֵּל עַל עַצְמוֹ שֶׁיִּמּוֹת מוֹת יִשְׂרָאֵל וְשֶׁתִּהְיֶה אַחֲרֵיתוֹ פְּאַחֲרֵית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּכְכֵן שֶׁאֵל אֶחָד מִלְּמַכִּים נְבִיא מוֹת, וְהִתְנַבֵּא לוֹ בְּכָל מֵה שֶׁיָּבֹא עָלָיו פֶּאֶשֶׁר הָיָה מִתְנַבֵּא לוֹ בְּחַיָּו. וְאֵף עַל פִּי שֶׁהָיָה מַעֲשֵׂה זֶה הַמְּלַךְ מְגַנֵּה בְּתוֹרַתְנוּ, רְצוֹנֵי לוֹמֵר: הַדְרִישָׁה אֶל הַמֵּתִים, הָרִי הוּא מוֹרָה שֶׁהָעָם הָיוּ מֵאֲמִינִים בְּיָמֵי הַנְּבִיאִים שֶׁהִנְפְּשׁוֹת נְשָׂאוֹת אַחֲרֵי כָּלוֹת הַגּוֹפּוֹת, וְעַל כֵּן הָיוּ שׁוֹאֲלִים הַמֵּת. וּפְתִיחַת תְּפִלַּתְנוּ שֶׁהִנְפְּשִׁים יוֹדְעוֹת אוֹתָהּ עַל פֶּה, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמֵר הַיַּחֲדָדִים: אֵלֵהִי, הַנְּשָׁמָה אֲשֶׁר נִפְחַת בִּי קְדוּשָׁה, אֶתָּה בּוֹרְאָה וְאֶתָּה מְשַׁמְרָה, וְאֶתָּה נוֹטְלָה מִמֶּנִּי וְאֶתָּה מַחְזִירָה לִי לְעֵתֵיךְ לְבֹא. וְכָל זְמַן שֶׁהִיא בְּקֶרְבִּי אֲשַׁבְּחָה וְאוֹדֶה רַבּוֹן הָעוֹלָמִים, בְּרוּךְ אַתָּה הַמְּחַזֵּר הַרוּחַ לַגּוֹפִים הַמֵּתִים.

וְגַן עֵדֶן עַצְמוֹ, אֲשֶׁר מְרַבִּים בְּנֵי אָדָם לְזַכְּרוֹ, אֶמְנֵם לְקַחוּ אוֹתוֹ מִהַתוֹרָה, וְהִיא הַמְּדַרְגָּה אֲשֶׁר הִיכְנֶה לְאָדָם, וְאֶלְמֵלָא מְרָה הָיָה נִשְׁאָר בָּהּ לְנֶצַח. וְכֵן גִּיהֶנֶם אֶמְנֵם הוּא מְקוֹם יְדוּעַ קְרוֹב לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, גִּיא שֶׁאֵין הָאֵשׁ נִכְבֵּית בּוֹ, שׁוֹרְפִים בּוֹ הָעַצְמוֹת הַטְּמְאוֹת וְהַנְּבִלוֹת וְשֶׁאֵר הַטְּמְאוֹת, וְהַמְּלָה עֲבָרֵית מְרַכְּבָת.

קטז אָמַר הַפְּוֹרִי: אִם כֵּן אֵין חֲדָשׁ אַחֲרֵי תוֹרַתְכֶם אֶלָּא פְּרָטִים מְסַפְּרֵי גֵן עֵדֶן וְגִיהֶנֶם וּמִדְּרָגָתְכֶם, וְכַפֵּל אוֹתָם וְהַרְבּוֹת בְּהֵם.

קיז אָמַר הַחֲבַר: אֲכֵן, וְגַם זֶה אֵינוֹ חֲדָשׁ, כִּי הַחֲכָמִים כְּכֵן הַרְבּוּ לְדַבֵּר בּוֹ, עַד שֶׁלֹּא תִשְׁמַע מִזֶּה דְּבַר שֶׁלֹּא תִמְצָאָהוּ לְחֲכָמִים אִם תִּבְקֶשְׁהוּ.

מאמר ראשון קטו - קיז, כ"ח באדר
ביתר חקירה - בפרוט רב. **זולתו** - חנוך [בראשית ה, כד]. **מי שהתנבא** - בלעם. **אחד המלכים** - שאול שאל את שמואל על ידי בעלת אוב [שמואל א, כח]. **מרה - חטא, מרד. והמלה העברית מורכבת** - המילה גיהנום מורכבת מ: "גיא בן הנום" [מלכים ב כג, י ועוד].

באורים

במאמר הראשון חיפש המלך את המעשה הרצוי, וניסה למצוא את השיטה הרוחנית שתספק לו תשובה משכנעת. לאורך הדרך הוא ערך עימות בין היהדות לפילוסופיה ולדתות אחרות, עד שהגיע למסקנה הפותחת את המאמר השני: היהדות, ואין בלתי, היא המפתח לפענוח המעשה הרצוי. זוהי השקפת עולם ודאית, שאיננה מותירה מקום לספקות. השקפת עולם שלמה, שכוללת בתוכה את המרכיבים של הפילוסופיה והדתות בצורה מזוככת והרמונית. השקפת עולם שבשבילה כדאי לחולל שינוי מהפכני באורח החיים, לא רק הפרטי, אלא גם הלאומי. מכאן חלה נקודת מפנה גם באופי הבירור הרוחני של המלך. הוא כבר אינו משקיף מהצד ומנסה להתרשם, אלא משתתף פעיל בהבנת היהדות שהוא כבר חלק ממנה. נקודת המוצא מעתה היא ש'משה אמת ותורתו אמת', והתפקיד המוטל על המלך הוא ללמוד, להבין ולדעת את הכתוב בה. לכן סיפור המסגרת של מאמר שני הוא לימוד התורה, ומתוך השאלות המתעוררות במהלך הלימוד מתגלגלות סוגיות שונות, שאותן מברר המלך עם החבר.

השאלה הפותחת עוסקת ב'תארים', השמות השונים שבהם אנו מכנים את ה'. בקריאה ראשונית, התורה מייחסת לה' תכונות אנושיות, רגשות ומצבי רוח, אשר מציינים אותו כישות גשמית הדומה לנו. החבר מנסח עקרון כללי, לפיו היחס בינינו לבין ה' הוא יחס סובייקטיבי ולא אובייקטיבי. התורה לא מתארת את ה' כפי שהוא באמת, אלא כפי שהוא נראה בעינינו ומתגלה אלינו. הפרשנות הזו ביחס ל'תארים' בתורה, משקפת את מהות היהדות שבאה לידי ביטוי במאמר ראשון; בניגוד לפילוסופיה שדוגלת באלוהים מופשט, קר ומנוכר - לנו יש אלוהים חיים, שמשגיח ומדבר. פחות חשובה לנו ההגדרה של האלוהות, הרבה יותר מעניינת אותנו המשמעות שלה עבורנו. ועל זה מדברת התורה.

הרחבות

1. מרכיבי הגיור

וְאִיךְ נִגְלוּ אֵלֵיהֶם, וְנִכְנְסוּ בְדַתָּם, וְנִמְלְאוּ בְּמַעֲרַה הַהִיא, וְשָׁבוּ לְעִירָם מִחֲזִיקִים בְּדַת הַיְהוּדִים. בסיפור התגירותם של ראשי ממלכת כוזר, ריה"ל מונה שני גורמים שהיוו את מעשה הגיור:

א. קבלת מצוות ולימוד התורה. ב. מילה. גורם נוסף שריה"ל לא מונה אבל הוא חלק בלתי נפרד ממעשה הגרות הוא טבילה (מסכת יבמות דף מז, ועוד. עיין גם בכוזרי, מאמר ראשון, קטו).

בנוסף, בזמן שבית המקדש היה קיים, היה על הגר להביא גם קרבן, ובזאת הופך, כלשונו של הרמב"ם, "להיות ככל כשרי ישראל". היום, היות שאין אנו יכולים להביא קרבן, דרישה זו כבר איננה יכולה להתבצע. אף-על-פי-כן, אין היא מעכבת את הגיור או משנה את יחסינו לגר (משנה תורה, הלכות מחוסרי כפרה, ב, א).

2. גיור כיצירה חדשה או כגילוי הטבע המקורי

לפי סיפור המעשה שמספר ריה"ל, מלך כוזר מתגייר לבסוף, אך לשיטתו של ריה"ל גם לאחר הגיור, הגר איננו שווה לשאר ישראל משום שנבואה כגילוי שיא של סגולת ישראל, נמנעת ממנו [מאמר ראשון, קטו]. לעומתו, הרמב"ם באגרתו רבי עובדיה הגר כותב ש"אין שום הפרש כלל בינינו ובינך לכל דבר" [אגרת הרמב"ם לר' עובדיה הגר, מהדורת הרב שילת, עמ' רלג-רלה]. ולדעת הרמב"ם אפילו גוי יכול להיות נביא וקל וחומר גר.

ייתכן שמחלוקת ראשונים זו נובעת מהבנת מהות הגיור: האם הגר במעשה הגיור מגלה את טבעו האמתי העצמי. ובאמת, לפני הגיור הוא למעשה 'נשמה יהודית בגוף גוי' (כך הסביר 'החפץ חיים' את סיפורו של גר הצדק, רבי אברהם פוטוצקי הי"ד - ראה 'מחניים', גיליון צ"ב, תשכ"ד). או שהגיור משיל מהגוי את טבעו הגוי, הישן, וכשהוא עולה מהטבילה הוא נעשה כיצירה חדשה, 'קקטן שנוולד דמי' כפשוטו, ולכן אינו כישראל לכל דבר מפאת חסרון ההכנה הנשמטית. [וראה בזה הקדוש דף כה].

שאלות לדין

האם רכות נפש וחולשת טבע היא מידה שלילית?

מדוע לא נכון לומר שה' משתנה?

מאמר שני

א **אחרי** כן היה מענין הכוזרי מה שִׁנְזָפֶר בְּדַבְרֵי יְמֵי פִּיזָר, מַגְלוֹתוֹ סוּד חִלּוּמוֹ לְרֹאשׁ שְׁרִי, וְהַשְׁנוֹת הַחִלּוּם אֵלָיו שִׁיבְקֵשׁ הַמַּעֲשֶׂה הַנִּרְצָה אֲצֶל אֱלֹהִים בְּהֵרִי וְרִסְאָן, וְלִכְתָּם שְׁנֵיהֶם, הַמֶּלֶךְ וְרֹאשׁ שְׁרִי, אֶל הַהָרִים הַשְׂוֹמְמִים עַל יַד הַיָּם, וְאִיךְ פָּגְעוּ בְּלִילָה בְּמַעֲרָה הַהִיא שֶׁהָיוּ שׁוֹבְתִים בָּהּ אֲנָשִׁים מִהַיְהוּדִים בְּכָל שַׁבָּת, וְאִיךְ נִגְלוּ אֵלֵיהֶם, וְנִכְנְסוּ בְּדַתָּם, וְנִמְלְאוּ בְּמַעֲרָה הַהִיא, וְשָׁבוּ לְעִירָם מִחֲזִיקִים בְּדַת הַיְהוּדִים, שׁוֹמְרִים בְּסוּד אֶת אֲמוּנָתָם, עַד שֶׁהִתְחַכְּמוּ לְגִלוֹת הַסּוּד מֵעַט מֵעַט לְאֲנָשִׁים מִיְּחִידֵיהֶם, עַד אֲשֶׁר רִבּוּ, וּפְרָסְמוּ מִצְפּוֹנָם, וְהִתְחַזְּקוּ עַל שְׂאֵר הַכּוּזָרִים וְהַכְּנִיסוּם בְּדַת הַיְהוּדִים, וְהִבִּיאוּ חֻקִּים וּסְפָרִים מִן הָאֲרָצוֹת וְלָמְדוּ אֶת הַתּוֹרָה. וְיָמָה שֶׁהָיָה מַגְדֵּלְתָם וְהַתְּגַבְּרָם עַל אוֹיְבֵיהֶם וְכַבְּשָׁם הָאֲרָצוֹת, וְיָמָה שֶׁנִּגְלָה לָהֶם מִהָאֲרָצוֹת, וְיָמָה שֶׁהִגִּיעַ אֵלָיו צָבָאָם מִן הַרְבֵּי עַד מְאוֹת אֲלָפִים, עִם אֶהְבָּתָם לְדַת וְהַפְסָפָם אֶל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, עַד שֶׁהִקְיָמוּ תַּבְּנִית הַמִּשְׁכָּן אֲשֶׁר הָקִים מֹשֶׁה, וְכַבְּדוּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַמְּיַחֲסִים וְהַתְּגַבְּרָם בָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁבָּא בְּדַבְרֵי הַיָּמִים שְׁלָהֶם. וְכַאֲשֶׁר לָמַד הַמֶּלֶךְ הַתּוֹרָה וּסְפָרֵי הַנְּבִיאִים, לָקַח לוֹ אֶת הַחֶבֶר הַהוּא לְרֵב, וְהַחֵל שׁוֹאֵל אוֹתוֹ שְׁאֵלוֹת עֲבָרִיּוֹת. וְרֹאשִׁית מֵה שֶׁשָּׂאֵל אוֹתוֹ, עַל הַשְּׂמוֹת וְהַתְּאָרִים הַמְּיַחֲסִים לה', וְיָמָה שֶׁנִּרְצָה בְּקִצְתָם מִן הַהַגְּשָׁמָה, עִם רְחוּק דָּבָר זֶה אֲצֶל הַשִּׁכְלָל, וְכֵן מִרְחִיקָה אוֹתוֹ הַתּוֹרָה גַּם כֵּן בְּדַבְרֵים מְפָרְשִׁים.

ב **אמר החבר**: שְׂמוֹת ה' יִתְעַלָּה חוֹץ מִהַמְּפָרֵשׁ הֵם תְּאָרִים וּמְדוּת נְלוּים, לְקוֹחִים מִהַפְּעֻלִּיּוֹת שְׂמוֹת ה' הַבְּרִיּוֹת עַל יְדוֹ כְּפִי מִשְׁפָּטָיו וּגְזוֹרֹתָיו, וְנִקְרָא רְחוּם כְּאֲשֶׁר יִתְקַן מִצַּב מִי שֶׁהָיוּ בְּנֵי אָדָם מִרְחִמִים עָלָיו לְרַע מַצְבּוֹ. וְיִמְיַחֲסִים לה' רְחִמִים וְהַחֲמֵלָה, וְאֲמַתְתָּם אֲצִלְנוּ רְפוּת נִפְשׁ וְחֻלְשַׁת טֶבַע, וְאִין זֶה רְאוּי לוֹ יִתְעַלָּה, אֲבָל הוּא שׁוֹפֵט צָדֵק, גּוֹזֵר בְּעֵנֵי אָדָם אַחַד וְעוֹשֵׂר אַחַר מִבְּלִי שִׁישְׁתָּנָה הוּא עֲצִמוֹ, וְלֹא יִרְחַם עַל הָאֶחָד וְלֹא יִכְעַס עַל הָאֶחָד. וְכַבֵּר נִרְצָה כְּגוֹן זֶה בְּשׁוֹפְטֵי בְּנֵי אָדָם, שֶׁבָּאוֹת אֵלֵיהֶם שְׁאֵלוֹת, וְהֵם שׁוֹפְטִים בְּמִשְׁפַּט הַתּוֹרָה וּמְזַכְּפִים אֲנָשִׁים וּמְחַיְבִים אֲנָשִׁים אַחֲרֵים. וְהִיָּה אֲצִלְנוּ מִבְּחִינַת פְּעֻלָּיו פְּעַם אֶל רְחוּם וְחִנוּן, וּפְעַם אֶל קְנוּא וְנוֹקָם, וְהוּא יִתְעַלָּה אֵינוֹ מִשְׁתַּנָּה מִמֶּדָּה אֶל מִדָּה.

מענין הכוזרי - בקורות חייו של מלך כוזר. **מצפונם** - סודם. **ומה שהיה וכו'** - כל זה מהיסטוריה של מלכות כוזר. **שאלות עבריות** - שאלות להבנת התורה [אוצר נחמד]. **רחוק דבר זה** - הסברא מתנגדת לתפיסת ההגשמה. **חוץ מהמפורש** - שם ה' המפורש, שם ה' ה'יה. **תארים ומידות נלווים** - שאינם מגדירים את ה' אלא מתארים את פעולותיו. **אמיתתם אצלנו** - בלשון בני אדם המילה רחמים מתפרשת באופן זה. **רכות הנפש** - אנו מצטערים בראותנו סבל ולכן מרגישים צורך לעזור. **אין זה ראוי לו יתעלה** - ה' אינו נפעל מהמציאות אלא מנהיג אותה. **אבל הוא** - אלא ה'.

כניסת הכוזרי לדת ישראל

באורים

החבר עורך שתי חלוקות לסוגי התארים, כללית ופרטית: 1. השם המפורש והתארים הקשורים אליו - אליהם יתייחס החבר בפסקה הבאה. 2. שאר התארים, שמתחלקים לשלושה סוגים: א. 'פועליים': תיאור ה' על ידי הפעולות שאותם הוא עושה בעולם. זהו בעצם המפגש הראשוני שלנו עם ה'. אנחנו רואים איך הוא מנהיג את העולם ומשפיע עליו, ולפי זה מתארים אותו בהתאם. ב. 'נלווים': תיאור ה' בעזרת המעלות שאנחנו מייחסים אליו. אין כאן תיאור פשוט של העובדות הנראות לעין, כמו בתארים ה'פועליים', אלא ניסוח שמבטא את גדלות ה' לעומתנו. התארים הפועליים הם מסקנות של התגלות ה' אלינו, ואילו התארים הנלווים הם הפנייה היוזמה שלנו כלפיו. ג. 'שוללים': אלו לא 'תארים' במובן שלנו, אלא 'הגדרות'. ה'פועליים' וה'נלווים' הם תיאור סובייקטיבי של ה', כפי יכולת התפיסה שלנו, והם עונים על השאלה 'מי'. ה'שוללים', לעומתם, הם הגדרה אובייקטיבית של ה', והם עונים על השאלה 'מה'. החבר מכנה אותם 'שוללים', כיוון שלשיטתו של ריה"ל אי אפשר להגדיר את ה' בצורה חיובית, אלא רק בצורה שלילית. אין לנו אפשרות להגיד 'מה כן', אלא רק 'מה לא'. למרות שאנחנו מתבטאים בצורה חיובית ('חי', 'אחד') אנחנו בעצם מתכוונים רק לשלול. לא רק התארים הסובייקטיביים הם כפי ההשגה שלנו את ה', אלא גם ההגדרות האובייקטיביות לכאורה, הם רק לפי עולם המושגים שלנו. באמת לא ניתן לומר על ה' שהוא חי, כמו שלא ניתן לומר עליו שהוא מת. שתי האפשרויות הן טעות באותה מידה. רק בשל העובדה של'חי' יש דימוי חיובי, ול'מת' דימוי שלילי, התורה מתארת את ה' כחי. התורה 'מוותרת' כביכול על הדיוק הרוחני, ומדברת ב'לשון בני אדם', כדי שאנחנו נוכל להשיג את ה', וזו המטרה.

הרחבות

1. שיטות הראשונים בסוגיית התארים

וכל התארים האלה אינם דבקים לעצמות, ואין היא מתרבה בהם. בתורה מופיעים בטיובים רבים שיכולים לייצור בעיה של הגשמה ולהביא לטעות ביחס לריבוננו של עולם, למשל: כשאנו אומרים שהקב"ה הוא 'אל רחום וחונן' או ש'חרה אף ה' או 'ויתעצב אל ליבו', לכאורה אנו מייחסים לקב"ה תכונות אנושיות. מהי כוונת התורה בתיאורים הללו ביחס לקב"ה?

הראשונים עסקו בנושא זה בהרחבה ולפי דבריהם ניתן לחלק את התארים לסוגים שונים, לפי מרחקם מההגשמה:

תארי מקרה - ייחסו לאלוהים מקריות וחומריות. תארים אלו קרובים מאוד להאנשה. גם הפילוסופים התנגדו לייחס תארים כאלה לקב"ה. תארי אישיות - כמו: חכם, יכול, רוצה, גיבור. תיאור הא-ל כמי שאפשר לדבר אליו [רס"ג מאמר שני פרק א]. תארים מוסריים - א-ל צדק, רחום, חנון וכו'. תארים פורמאליים - אחדות, אי-גשמיות, נצחיות. תארים שאותם מרבים לייחס לקב"ה [רבנו בחיי שער הייחוד פרק י]. תארי יחס - תארים שמצביעים על אלוהים כבורא, למשל. אלו תארים שמדברים על היחס בין הא-ל לבין מה שקיים בעולם. הם לא אומרים דבר על אישיותו, אלא על מעשיו [הראב"ד האמונה הרמה מאמר ב, עיקר ג]. תארי פעולה - תארים שמתארים את תוצאות מעשיו של הקב"ה, עושה אור, למשל. אין שום קשר בין תוצאות מעשיו של הקב"ה לבין יישותו [הרמב"ם מורה נבוכים ח"א נב - נ"ד]. תארי שלילה - מתארים מה אלוהים איננו [הרמב"ם מורה נבוכים ח"א נ - ס]. תארי שלמות - כל-יכול, מושלם, אינסוף וכו'. זהו תואר פדגוגי שניתן לחנך על ידו, אבל הוא לא נותן תמונה של הא-ל [הקבלה. עיין נפש החיים תחילת שער ג]. בקטע שלפנינו ריה"ל מתייחס לשלושה סוגי תארים: 'תארים פועליים' - הכוללים את תארי האישיות ואת התארים המוסריים. 'תארים נלווים' - שהם בעצם התארים הפורמאליים, ו'תארים שליליים' - הכוללים תארי שלילה ושלמות.

שאלות לדיון

האם בתארים השליליים יש מימד חינוכי או רק מניעת דמיון מופרך?
מדוע התורה לא חששה להשתמש בתארים שיכולים להישמע כמגבילים את האלהות?

להצלחת ולרפואת מזלה בת שרה

ארבעת סוגי התארים

פָּלְלוּ שֶׁל דָּבָר, הַתְּאָרִים מִתְחַלְּקִים, חוּץ מֵהַשֵּׁם הַמְּפֹרָשׁ יִתְעַלֶּה, לְשִׁלְשָׁה חֻלְקִים: אוּ פְּעֻלָּיִים, אוּ נְלוּיִם, אוּ שְׁלִילָיִים. וְהַפְּעֻלָּיִים לְקוֹחִים מִן הַפְּעֻלִים הַנּוֹבְעִים מִמֶּנּוּ בְּאִמְצָעִים טְבָעִיִים, כְּמוֹ מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׂיר, מְשַׁפֵּיל אֶף מְרוֹמֵם, וְחַנּוּן וְרַחוּם, וְקַנּוּא וְנוֹקָם, וְגַבּוֹר וְשֹׁדֵי, וְדוֹמִיָּהִם. וְהַנְּלוּיִם, כְּמוֹ בְּרוּךְ וּמְבָרָךְ, וּמְהַלֵּל וְקַדוֹשׁ, וְרַם וְנִשְׂאָ, לְקוֹחִים מִהַגְּדֻלַּת הַמְּדַבְּרִים אוֹתוֹ. וְאֵלֶּה, אֶף אִם הֵם רַבִּים, אֵינָם מְחַיִּיבִים לוֹ רַבִּי וְאֵינָם מוֹצִיאִים אוֹתוֹ מִהֶאֱחָדוּת. וְאִמְנָם הַשְּׁלִילָיִים, כְּמוֹ חַי וְאֶחָד וְרֵאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן, תֵּאָדָּר בָּהֶם כְּדִי לְשַׁלֵּל מִמֶּנּוּ הַפְּכָם, לֹא לְקַיֵּם לוֹ אוֹתָם כְּפִי שְׂאֵנוּ תּוֹפְשִׁים אוֹתָם, כִּי אֵין אֲנִי תּוֹפְשִׁים חַיִּים אֶלָּא בְּתַחוּשָׁה וְתַנּוּעָה, וּכְבָר הַתְּעַלָּה מֵהֶם.

נְתַאֲרָהוּ בְּחִי כְּדִי לְשַׁלֵּל תֵּאָדָּר מַה שֶׁהוּא דוֹמֵם וּמֵת, בְּגִלְל הַעוֹלָה עַל הַדְּמִיוֹן שֶׁמִּי שְׂאֵינִי חַי הוּא מֵת, וְאֵין זֶה מְחַיֵּב אֶצֶל הַשֹּׁכֵל, שֶׁהָרִי נִשְׁלַל מִהַזְּמָן, לְמַשְׁל, אֵת הַחַיִּים, וְלֹא יִחְיֶיב שְׂיִהְיֶה מֵת. הַיּוֹת שְׂאֵינִי מְדַרְכּוֹ לְקַבֵּל הַחַיִּים וְהַמְּוֹת, כְּמוֹ שֶׁלֹּא יִחְיֶיב מֵאִמְרָה שֶׁהָאֶבֶן אֵינָה חַכְמָה, שֶׁתֵּתְאָרָה פְּסֻכָּה. וְכִמוֹ שֶׁהָאֶבֶן פְּחוּתָה מִלְּקַבֵּל הַחֲכָמָה וְהַסְּכָלוּת, כֵּן הַעֲצָמוֹת הָאֱלֹהִית מְרוֹמְמֹת מִלְּקַבֵּל הַחַיִּים וְהַמְּוֹת. וְכִמוֹ שֶׁאֵינָה מְקַבֵּל הָאֹר וְהַחֶשֶׁךְ, וְהִיָּה אֵלֹו נִשְׂאֵלָנוּ הָאֵם הַעֲצָמוֹת הַיְּחִידָה מְאִירָה אוּ חֹשֶׁכָה, הֵינִי אוֹמְרִים עַל דְּרָךְ הַעֲבָרָה: מְאִירָה, מִיְרָאֲתָנוּ הַדְּמִיוֹן אֲשֶׁר יֹאמַר שֶׁמֵּה שְׂאֵינִי מְאִיר הוּא חֹשֶׁךְ. אֲבָל בְּאִמְתַּי יֵשׁ לָנוּ לֹמַר שֶׁלֹּא יִקְבְּלוּ הָאֹר וְהַחֶשֶׁךְ אֶלָּא הַגּוֹפּוֹת, וְהַעֲצָמוֹת הָאֱלֹהִית אֵינָה גּוֹף, וּלְפִיכָךְ לֹא תֵּתְאָר לֹא בְּאֹר וְלֹא בְּחֶשֶׁךְ אֶלָּא עַל דְּרָךְ הַדְּמִיוֹ, אוּ כְּדִי לְשַׁלֵּל אֵת הַתֵּאָר הַפְּחוּת. וְכֵן לֹא יִקְבְּלוּ הַחַיִּים וְהַמְּוֹת אֶלָּא הַגּוֹפּוֹת הַטְּבָעִיִים, וְהַעֲצָמוֹת הָאֱלֹהִית נְעִלָה וּמְרוֹמְמֹת מֵהֶם. וְאִם יֹאמְרוּ: חַיִּים לֹא כְּחַיִּינוּ - הֵרִי זֶה הַיָּא כְּנֻתָנוּ, כִּי אֲנַחְנוּ לֹא תִפְשָׁנוּ מְעוֹלָם חַיִּים כִּי אִם חַיִּינוּ, וְכִאֵלֹו אֲמַר: לֹא נֵדַע מַה הוּא. וְאִמְרָנוּ: "אֵל חַי" וְ"אֱלֹהִים חַיִּים" אֵינִי אֶלָּא נְגִיד לְתֵאָר אֱלִילִי הַעֲמִים שֶׁהֵם אֱלֹהִים מְתִים, לֹא יְבוֹא מֵהֶם שׁוּם פְּעֵל.

התארים 'אחד', 'ראשון' ו'אחרון'

וְעַל זֶה הַדְּרָךְ אֲמָרוּ "אֶחָד", כְּדִי שֶׁנִּשְׁלַל מִמֶּנּוּ הַרְבּוּי, לֹא שֶׁנִּקְיָם לוֹ הַאֲחָדוּת הַנִּתְפָּשֶׁת אֶצְלָנוּ, כִּי הָאֶחָד אֶצְלָנוּ הוּא מַה שֶׁדְּבוּקִים חֻלְקֵי וְדוֹמִים זֶה לָזֶה, כְּאֲשֶׁר תֵּאָמַר: עֲצָם אַחַת, וְגִיד אֶחָד, וְיָמִים אֶחָדִים, וְאִוִיר אֶחָד, וְתֵאָמַר בְּזָמָן, עַל דְּרָךְ הַדְּמִיוֹן לְגוֹף הַמְּדַבְּק: יוֹם אֶחָד, וְשָׁנָה אַחַת. וְהַעֲצָמוֹת הָאֱלֹהִית נְעִלָה מִן הַדְּבוּק וְהַפְּרוּד, וְנֹאמַר אֶחָד כְּדִי שֶׁנִּשְׁלַל הַרְבּוּי, וְכֵן רֵאשׁוֹן כְּדִי שֶׁנִּשְׁלַל מִמֶּנּוּ הָאֲחֹר, לֹא שֶׁנִּקְיָם לוֹ הָרֵאשִׁיט, וְכֵן אַחֲרוֹן כְּדִי שֶׁנִּשְׁלַל מִמֶּנּוּ הַפְּלִיּוֹן, לֹא שֶׁנִּקְיָם לוֹ הַתְּכָלִית. וְכֵן הַתְּאָרִים הָאֵלֶּה אֵינָם דְּבָקִים לְעֲצָמוֹת, וְאֵין הֵיא מְתַרְבֶּה בָּהֶם.

כַּעֲלִים, נְלוּיִם וְשְׁלִילָיִים - יתבאר בהמשך הפסקה (וראה ביאורים). **כַּעֲלִים** - פעולות. **הַגְּדֻלַּת הַמְּדַבְּרִים אוֹתוֹ** - שבח והערצה לה'. **אֵינָם מְחַיִּיבִים לוֹ הַרְבּוּי** - ריבוי התארים הנלווים אינו בהכרח מביא לסתירה לאחדות ה'. **לְשַׁלּוֹל מִמֶּנּוּ הַמְּכַסֵּם** - תארים שבאים להוציא ולשלול הבנה מוטעית ואין בהם הגדרה חיובית. **וְכֹכֵר הַתְּעַלָּה מֵהֶם** - ה' אינו גוף ולכן לא ניתן ליחס לו תנועה וממילא גם לא 'חיים' במובן הרגיל אצלנו. **הַעֲצָמוֹת** - ה' עצמו. **עַל דְּרָךְ הַעֲבָרָה** - השאלה. **מִירָאֲתָנוּ הַדְּמִיוֹן** - למנוע הבנה מוטעית. **חַיִּים לֹא כְּחַיִּינוּ** - ה' מכונה 'חי' אך לא במשמעות ה'חיים' המוכרת לנו. **לֹא תִפְשָׁנוּ** - איננו מכירים. **לֹא שֶׁנִּקְיָם לוֹ הַרֵאשִׁיט** - הקב"ה אינו ראשון בזמן שהרי הוא מעל ומעבר לזמן. **הַתְּכָלִית** - האין סוף בזמן. **וְכֵן הַתְּאָרִים הָאֵלֶּה וְכו'** - התארים הפועליים, הנלווים והשליליים הינם חיצוניים ולא עצמיים, ואין בהם סתירה לאחדות ה'. **אֵינָם דְּבָקִים לְעֲצָמוֹת** - אינם באים להגדיר את עצמו.

באורים

'התארים התלויים בשם המפורש', דומים לתארים ה'פועליים' שבפסקה הקודמת, כי שניהם מתארים איך ה' פועל בעולם. ההבדל הוא, שהתארים הפועליים מתארים את השגחת ה' במסגרת חוקי הטבע, כאשר הוא פועל על ידם בצורה נסתרת ומכוון אותם למטרות שונות על פי רצונו. ואילו התארים התלויים בשם המפורש, מתארים את השגחת ה' בצורה ישירה, בלי תלות בחוקי הטבע, כמו יצירת הטבע עצמו, או עשיית ניסים שפורצים את גבולות הטבע. השם המפורש [שם הוי"ה, מאמר ד פסקה א] דומה לשם של אדם, שבעזרתו אנו פונים אליו ומייחדים אותו מאחרים [שם]. כשה' פועל בתוך הטבע, הנוכחות שלו אינה גלויה ולכן אפשר לייחס את התנהלות הטבע לכוחות שונים. אבל בניסים או ביצירת יש מאין, אי אפשר לטעות, ומעל לכל ספק ברור שה' עצמו נגלה לעינינו. אך אין לטעות ולייחס חשיבות גדולה מדי לניסים. ה' ברא את חוקי הטבע, כיוון שהוא חפץ בעולם שמנוהל בסדר ובעקביות, ולא בהתפרצויות על בסיס קבוע. הניסים הם פעולה חריגה, שנועדה לשרת מטרה אמונית, והיא שכולם יוכלו להכיר במציאות ה', כולל האנשים הפשוטים, ולכן הניסים הגלויים התרחשו רק בשלבים הראשונים של יצירת האומה וכהושגה המטרה, לא היה צורך בהם. האידיאל הוא לחוש בנוכחות ה' גם בחיי הטבע הפשוטים. העיקרון המנחה לכל סוגי התארים הוא, שאין לנו אפשרות לדבר על ה' במושגים אלוהיים שאין לנו תפיסה בהם, אלא במושגים אנושיים המוכרים לנו. למרות הסכנה שבייחוס תכונות וחולשות אנושיות לה' שנבדל מכל אלו, התועלת שצומחת מהשימוש בתארים הללו גוברת: אנו לא חשים ניכור וחוסר רלוונטיות ממציאיות ה', כמו בתפיסה הפילוסופית, אלא חשים קרבה והשפעה שיכולה לשנות את החיים שלנו, ולקדש אותם בקדושתו.

הרחבות

1. הצורך בנס כמבטא חולשה

אלא מפני שהם רבים והספק בנפשותיהם. החבר כאן, אגב הסברת תורת התארים, מסביר מדוע היה צורך בניסים בזמן יציאת מצרים. לפי דבריו, כיון שעם-ישראל פקפק ביכולתו של הקב"ה לברוא את העולם, הקב"ה רצה לחזק את אמונתם והראה את יכולתו לשלוט בטבע באמצעות הניסים.

הגמרא במסכת שבת [דף גג] מספרת על אדם שאשתו נפטרה והשאירה תינוק יונק. היות שהאדם היה עני ולא היה לו כסף לתת לאישה מינקת, נעשה לו נס וצמחו לו דדי אישה. למרות שנראה שזהו דבר חיובי, וכך גם אומר רב יוסף בגמרא, ישנה הסתכלות אחרת שאותה אומר אביו: "ראו כמה קטן אדם זה, שנשנתנו עליו סדרי בראשית". אם אנו מגיעים למצב שמצריך נס, הדבר מעיד על חולשה, על כך שאיננו מצליחים לגלות את הקב"ה בתוך הטבע, מתוך החוקיות שהוא עצמו טבע. גם ביציאת מצרים זה היה המצב, היות שעם ישראל לא היה במדרגת אמונה מוחלטת שאינה זקוקה לניסים.

אולם, פעמים רבות לאחר שהנס מתפוגג ורישומו נמחה, חוזר העם לסורו, כך היה ביציאת מצרים וכך גם אצל אליהו בהר הכרמל. זאת משום שלא מתחולל תהליך עמוק של הבשלה אמונית.

בספר אורות, הרב קוק מסביר כי באמת הנס והטבע אחד הם. [אורות ישראל ותחיתו, יג] (לגבי גאולה בדרך הטבע ויחסינו לטבע עיין: אגרות הראי"ה ג, אגרת תשנ"ג ובספר נצח ישראל למהר"ל, פרק ג).

שאלות לדין

האדם שזוכה לניסים הוא אדם מרום או שפל?

האם ההשוואה של הקב"ה לשופט שאין נטייה במידותיו, היא השוואה מדויקת?

להצלחת החתן והכלה נתנאל ראובן בן שרה והלליה בת אורית

אבל התארים התלויים בשם המפורש יתעלה הרי הם תארי ההמצאה מבלי אמצעים טבעיים, כמו יוצר, ובורא, ועושה נפלאות גדולות לבדו, רצונו לומר בעצם גזרתו ורצונו, מבלי מצויע סבה אחרת. ואפשר שזה רצה באמרו: "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי", כלומר, בדרך הכח והנצחון, כמו שאמר: "לא הניח אדם לעשקם ויכח עליהם מלכים", ולא ברא להם מופת כמו שברא למושה, ועל כן אמר: "ושמי ה' לא נודעתי להם", רצה לומר: ובשמי ה', מפני שהבית של "באל שדי" משמשת אותה. ועשה עם משה וישראל מה שלא השאיר ספק בנפשות שבנורא העולם ברא את הדברים ההם בריאה מנגנת מחדשת, כמו מפות מצרים, וקריעת ים סוף, והמון, ועמוד הענן, וזולת זה, לא לעלים מאברהם יצחק ויעקב, אלא מפני שהם רבים והספק בנפשותיהם, והאבות היו בתכלית האמונה ובר הלבב, עד שאלו לא היו פוגעים כל ימיהם כי אם רעה לא היתה מתרופפת אמונתם בה', ולפיכך לא הצרך עמיהם לזה. ונקרא אותו יתעלה "חכם לב" לפי שהוא עצמות שכל, והוא השכל, ואין השכל תאר לו. אבל "אמין פח" מן התארים הפעליים.

אמר הפודרי: מה תעשה בתארים שהם יותר גשמיים מאלה, כמו רואה, ושומע, ומדבר, וכותב על הלוחות, ויורד על הר סיני, ושומח במעשיו, ומתעצב אל לבו?

אמר החבר: הלא דמיתיו לה בשופט צדק שאין נטיה במדותיו, ויצא ממשפטיו נצחון אנשים והצלחתם, ואז יקרא אוהבם ושומח בהם, ושופט אחרים בהריסת בתיהם ומחית עקבותיהם, ואז יתאר בהפך זה, שהוא שונא אותם וכועס עליהם. והיות שאין נסתר ממונו דבר ממה שנעשה וממה שנגאמר, הרי הוא רואה ושומע. והיות שהאור ושאר הגופים נפעלים לרצונו ומצטיירים במאמרו כאשר הצטיירו השמים והארץ, הרי הוא נקרא מדבר וכותב. וכן מצטיירות מן הגשם העדין הרוחני הנקרא רוח הקדש הצורות הרוחניות הנקראות "פבד ה'", ונקרא על דרך העברה "ה'", ויורד על הר סיני. ואנחנו עתידים להרחיב בבאורו פאשר נדבר על החכמות.

אמר הפודרי: נניח שתמצא מכל התארים עד שלא יתייב רבוי, ומה יצילך מתאר הרצון שאתה מיחס אותו אליו יתעלה, והפילוסוף שולל אותו כמונו?

אמר החבר: כבר קרננו אל ההצלה. אם לא יטען עלינו ביותר מן הרצון, נאמר לו: אתה, הפילוסוף, מה הדבר אשר עשה לדעתך השמים סובבים תמיד, והגלגל העליון נושא הכל ואין מקום לו ולא נטיה בתנועותיו, וכדור הארץ קבוע עומד באמצעו מבלי נטיה וכלי משענת, ועשה סדר הכל כפי שהוא מהכמות והאיכות והצורות? ולא תוכל להמלט מלהודות בדבר ההוא, פי לא בראו הדברים את עצמם ולא קצתם את קצתם. והדבר ההוא עשה האור מצטייר בשמע פעשרת הדברות, ועשה הפתב חרות בלוחות, קרא אותו רצון, או דבר, או איך שתדבר.

ההמצאה מבלי אמצעים טבעיים - הקב"ה ברא יש מאין ומחולל ניסים. **מצויע סיבה אחרת** - אינו זקוק לאמצעים כדי לעשות רצונו. **מופת** - נס. **ובשמי ה'** - ה' לא התגלה לאבות בשם המפורש המתאר את הנהגתו הניסית. **ה"בית" של בא-ל שד-י** - האות ב' שבמילה בא-ל' מתייחסת גם להמשך הפסוק ומשמשת אותו 'ושמי ה'', וכאילו נכתב ובשמי ה'. **וזולת זה** - ודברים נוספים. **לעלויים** - מחמת יתרונם. **פוגעים** - פוגשים. **אוהו יתעלה** - את ה'. **דמיתיו לך** - בתחילת פסקה ב. **שאינ נטיה במידותיו** - משפטו אמת ואינו מושפע מרגשי רחמים או כעס. **אין נסתר ממנו** - מה'. **גשם** - מלשון גשמי. **ונקרא** - כבוד ה'. **דרך העברה** - משל ומליצה. **ויורד על הר סיני** - כבוד ה' הוא שירד ולא עצמות ה' יתברך. **הפילוסוף שולל** - לפי שרצון מורה על חיסרון שהרצון בא להשלימו [ע' מאמר ראשון פסקה א]. **להודות בדבר ההוא** - להודות שיש דבר שעשה הכול.

באורים

החבר מציין שני פירושים למונח כבוד ה': האחד, הוא כינוי לתמונה מוחשית שרואים הנביאים בחזון הנבואי, שמורה להם באופן ודאי כי ה' מדבר עמם. השני, הוא כינוי להשפעה רוחנית שה' מעניק לנבואים בתוך העולם ובעזרתה הם יוכלו להתעלות ולזכור את נפשם. אך יש שני תנאים כדי לספוג אותה: להיות בעם ה' ובארץ ה', כלומר להיות חלק מעם ישראל, ולחיות בארץ ישראל. במאמר ראשון עסק החבר ב'סגולת ישראל', ולמרות שהמלך התרעם על הטענה הגזענית, לבסוף הוא התרצה והשתכנע. במאמר שני מוסיף החבר נדבך נוסף, והיא 'סגולת ארץ ישראל', שכלפיה מביע המלך שני קשיים: האחד עקרוני, שביחס לבני אדם אפשר לראות דירוג איכותי, כי האדם מקפל בתוכו עולם רוחני ומוטרי, שיכול לבוא לידי ביטוי בעוצמות שונות. אבל ביחס לקרקע, שהיא גשמית בהחלט, קשה לייחס מעלה רוחנית. השני מעשי, והיא שלא ניכרת שום מעלה מיוחדת באנשים השונים שגרים בארץ ישראל. לפי דעת המלך, ישנו ניגוד בין עם ישראל, שהיחודיות שלו ניכרת גם כשאנו שוכן בארצו, לבין ארץ ישראל שלה אין שום סממן היכר כשעמים אחרים גרים בתוכה. החבר מבהיר למלך, שהקדושה איננה מוגבלת רק לרוחניות, אלא מתפשטת גם בגשמיות גסה כמו הקרקע. אלא שרק ה'שירדוך' של הארץ עם בן זוגה הישראלי, חושף את הסגולות המיוחדות הטמונות בה. ובניגוד למחשבתו של המלך, גם עם ישראל לא מגלה באמת את הכוחות הרוחניים שלו, אלא בחיבור עם הארץ. ההישגים של עם ישראל בחוץ לארץ, הם כאין וכאפס, לעומת הדבר האמיתי שיכול להתממש רק כאן, בארץ ה'. הנשמה שבאדם מתגלה דרך הגוף על ידי קיום המצוות, ונשמה או גוף לבדם, הם חסרי משמעות בעולם שלנו. כך הוא היחס בין הארץ לעם, שהוא יחס הגוף לנשמה. רק על ידי הגוף הלאומי - קיום המצוות ישחרר את האנרגיה הרוחנית שאצורה בנו - זוהי תמצית 'משל הכרם'.

הרחבות

1. **משל הכרם: מהו הקשר בין עם ישראל לארצו, האם מדובר באחדות אחת או בסך הכול באפשרות נוחה יותר לקיים מספר רב יותר של מצוות?**

כך הפְּבּוּד, קִרְנֵי אֹרֶז אֱלֹהֵי מוֹעִילִים אֶצֶל עַמּוֹ בְּאַרְצוֹ. בקטע הזה החבר מסביר את הקשר בין עם ישראל לארצו. האם מדובר בקיום זהות מובהקת, בין התפקיד הרוחני (ייעודו) של עם ישראל לבין זירת התממשותו (הארץ), או שמא זוהי מסגרת טכנית, כאשר בארץ-ישראל קל יותר לקיים את התורה. שיטה זו, הטוענת שארץ-ישראל היא רק מצע לקיום חיי יהדות נוחים יותר, גורסת שכאשר נוח לגור בארץ ואפשר לשבת בה בשלווה וללמוד תורה אז נשכח בארץ. אולם, אם נוח יותר לחיות חיים דתיים בחוץ לארץ - נעשה זאת שם. כנגד שיטה זו ('שיטה מעטת לשד', כלשונו) מתרעם הרב קוק בספרו אורות [א, א]: "ארץ ישראל איננה דבר חיצוני, קניין חיצוני לאומה, רק בתור אמצעי למטרה של ההתאגדות הכללית והחזקת קיומה החומרי או אפילו הרוחני. ארץ ישראל היא חטיבה עצמונית קשורה בקשר חיים עם האומה, חבוקה בסגולות פנימיות עם מציאותה". על פי דברים אלו, אין ארץ ישראל נועדה לשמש רק כמקלט מדיני או כאפשרות נוחה יותר לקיום מצוות תורה. עם ישראל מוכרח לשבת בארץ ישראל כדי לקיים את ייעודו, משום שרק בארץ ישראל יכול עם ישראל לבנות חיים שלמים בקדושה, חיים הכוללים צבא ומשפט, כלכלה ופוליטיקה. זוהי האפשרות היחידה לממש את ייעודו ומשל הכרם שמביא ריה"ל ממחיש היטב קשר אמין זה.

שאלות לדיון

כיצד מביא ריה"ל ראייה שסגולת ארץ ישראל היא סגולה רוחנית מסוגלות חומריות? מהי הסגולה המיוחדת שיש בארץ ישראל שעליה מדבר ריה"ל?

ז **אמר הפְּבּוּרִי: כְּבֹר הַתְּבָאָר סוּד הַתְּאָרִים, וְנִכְלַל לִי הַבְּנֵת עֲנִין כְּבוֹד ה' וּמְלֹאכֹת ה' וְשִׁכְיִנָּה, וְשֵׁהֶם שְׁמוֹת נֹפְלִים עַל דְּבָרִים נְרָאִים אֶצֶל הַנְּבִיאִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "עֲמוּד עֲנִין, וְ"אֵשׁ אוֹכֶלֶת", וְ"עֵב", וְ"עֶרְפֶּל", וְ"אֵש", וְ"נִגְה". פֶּאֶשֶׁר יֹאמֵר עַל הָאוֹר בְּבִקְרִים וּבְעֶרְבִים וּבְיָוִם מְעַנֵּן כִּי הָאוֹר קִרְנִים מִן הַשָּׁמֶשׁ, אֵף עַל פִּי שֶׁהִיא נִסְתָּרֶת, וְיֹאמֵר שֶׁהָאוֹר וְהַקִּרְנִים מְעַצֵּם הַשָּׁמֶשׁ, וְאִינוֹ כֵּן, אֶלָּא הַגּוֹפִים הֵם הַנְּפַעְלִים בְּעֲמֻדָם נִכְחָה וְיֹאוּרוּ בָּהּ.**

ח **אמר הַחֲבֵר: כִּךְ הַפְּבּוּד, קִרְנֵי אֹרֶז אֱלֹהֵי מוֹעִילִים אֶצֶל עַמּוֹ בְּאַרְצוֹ.**

ט **אמר הפְּבּוּרִי: מֵאֲמָרָה "אֶצֶל עַמּוֹ" כְּבֹר הַתְּבָאָר לִי, אֲבָל מֵאֲמָרָה "בְּאַרְצוֹ" קִשָּׁה לִי לִקְבֹּלוֹ.**

י **אמר הַחֲבֵר: לֹא יִקְשָׁה לִקְבֹּל שֶׁתִּתְיַחַד אֶרֶץ מְכַל הָאֲרָצוֹת, וְאֶתָּה רוֹאָה מְקוֹמוֹת שֶׁגִּדְלִים בָּהֶם צְמִיחִים מְסִימִים מְבַלְעֵדֵי צְמִיחִים אֲחֵרִים, וּמִחֻצְבֵּים מְסִימִים מְבַלְעֵדֵי מִחֻצְבֵּים אֲחֵרִים, וּבְעֵלֵי חַיִּים מְסִימִים מְבַלְעֵדֵי בְעֵלֵי חַיִּים אֲחֵרִים, וּמִתְיַחֲדִים יוֹשְׁבָיו בְּצוּרוֹת וּבִתְכֻנוֹת מְבַלְעֵדֵי זוֹלְתָם בְּמִצְוֵעַ הַמְּזִג, כִּי הִנֵּה לְפִי הַמְּזִג תְּהִיָּה שְׁלֵמוֹת הַנְּפֶשׁ וְחִסְרוֹנָה.**

יא **אמר הפְּבּוּרִי: אֲבָל לֹא שְׁמַעְתִּי עַל שׁוֹכְנֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יִתְרוֹן עַל שְׂאָר בְּנֵי הָאֲדָם.**

יב **אמר הַחֲבֵר: כִּךְ הַרְכֵם זֶה שְׁאַתֶּם אוֹמְרִים שֶׁגִּדְל בּוֹ הַפְּרֶם, אֲלוֹ לֹא הָיוּ נוֹטְעִים בּוֹ הַגְּפָנִים וְעוֹבְדִים הַעֲבוּדָה הָרְאוּיָה לָהֶם, לֹא הָיָה עוֹשֶׂה עֲנָבִים. וְהַתְּכֻנָּה הַמִּיַּחֲדָת הָרְאוּשׁוֹנָה הִיא לְעָם, אֲשֶׁר הֵם הַסְּגֻלָּה וְהַלֵּב, כְּמוֹ שֶׁהַזְּפָרְתִּי, וְאַחַר כֵּן יֵשׁ לְאֶרֶץ בְּזָה עֶזֶר עִם הַמְּעַשִּׂים וְהַמְּצוּוֹת הַפְּרוֹיכִים בָּהּ, אֲשֶׁר הֵם פְּעוּדָה לְפָרֶם. אֲבָל לֹא תִצְלִיחַ הַסְּגֻלָּה הַזֹּאת לְדַבֵּק בְּעַנְיָן הָאֱלֹהִי בְּזוֹלַת הַמְּקוֹם הַזֶּה, כְּמוֹ שֶׁיִּצְלִיחַ הַפְּרֶם לְגִדֵּל בְּהַר הַזֶּה.**

העניין האלוהי
שבארץ ישראל

סוד התארים - הבנת תארי ה'. **מלאכות ה'** - מלאך ה'. **נופלים** - המשמשים. **מועילים** - מופיעים. **אצל עמו' כבר התבאר לי** - [במאמר ראשון לא - מג, צה]. **'בארצו' קשה לי לקבלו** - קשה להבין מדוע השכינה שורה דווקא בארץ ישראל. **בלעדי** - בלי. **בצורות** - מבנה גוף ופנים. **במצווע המוגז** - שלוב כוחות הנפש שבאדם. **התכונה המיוחדת** - הנצרכת להופעת כבוד ה'. **לעם** - לעם ישראל. **הסגולה הזאת** - עם ישראל.

באורים

הדבקות ב'עניין האלוהי', שאותה הגביל החבר בנוכחות העם בארצו, היא מדרגת הנבואה. העניין האלוהי מבטא את הנוכחות של ה' בעולם שלנו, כפי שהדגים החבר לאורך מאמר א'. העניין האלוהי מתבטא במעשים, כמו בניסים גלויים; אך גם בדיבורים, כמו בנבואה לאנשים יחידים או לעם כולו כמו שנעשה במעמד הר סיני. המלך מקשה על העיקרון שהציב החבר ומביא דוגמאות של נביאים שה' דיבר עמם בחוץ לארץ. החבר קובע נוסחה שנותנת מענה לכל הדוגמאות: הנבואה חייבת להיות קשורה לארץ ישראל, או פיזית מצד מקום הנביא, או עניינית מצד תוכן הנבואה. כאן בעצם מדגיש החבר, שארץ ישראל לא מסתכמת בפיסת קרקע, אלא בפוטנציאל רוחני. ולכן, הזיקה לארץ ישראל לא נוצרת רק מהמעמדה בקרקע, אלא גם דרך הציפייה להגיע אליה. נכון שאי אפשר לוותר על המגורים הממשיים בקרקע, כמו שיבהיר החבר בהמשך, אבל גם לקשר נפשי-רוחני יש משמעות. למעשה ישנן שלוש אפשרויות לזכות בנבואה: א. נוכחות בהווה בארץ (אדם הראשון). ב. נוכחות בעבר בארץ (יחזקאל ודניאל). ג. נבואה ביחס לארץ (אברהם). החבר מחדש למלך נתון היסטורי מעניין, והוא אדם הראשון גר בארץ ישראל (לאחר שגורש מגן עדן, פסקה כ), שהרי שם הוא קבור. האנושות התחילה מארץ ישראל, והיא עוסקת בה ללא הרף, במשך ההיסטוריה. מי שנמצא בארץ ישראל הוא בחיר האנושות, הוא הנציג של ה' בעולם, כממשיך דרכו של אדם הראשון. המאבק על ארץ ישראל לאורך הדורות, הוא לא טריטוריאלי או משפטי, אלא מאבק דתי-רוחני. מי שירש את הארץ הנבחרת, מוכיח שהוא העם הנבחר הרצוי בעיני ה', הוא הגרעין העיקרי שנושא את הסגולה, והשאר הם הקליפות הטפלות. המלחמה על הארץ, היא בבואה של מלחמה רוחנית עמוקה.

הרחבות

1. שייכות הנבואה לארץ ישראל ולירושלים

כל מי שהתנבא אִמְנֵם הַתְּנַבֵּא בָּהּ או בַּעֲבוּרָה. ריה"ל מרחיב פה את הדיבור לגבי הקשר בין ארץ ישראל ובין המסוגלות לנבואה. הנבואה היא שמיעת הקול האלוהי והיא תלויה בהכנה מתאימה. הכנה זו היא הכנה אישית, הכוללת זיכוך הנפש והמידות עד כדי האפשרות לקבל נבואה, אך כוללת גם את הימצאות הנביא בארץ ישראל, המוכנה לדבר ה'.

וכך מובא במדרש איכה רבתי: "רבי יוחנן פתח: 'משא גיא חזיון' [ישעיה כב, א], גיא שכל החושים מתנבאים עליה, גיא שכל החושים עומדים ממנה, דאמר רבי יוחנן כל נביא שלא נתפרש שם עירו ירושלמי היה". רק מקום שמוכן לקבלת דבר ה', רק בו אפשר לשמוע את הנבואה. לכן הנביא שלא מפורש שם מקומו הוא ירושלמי, משום שהוא המקום הקדוש והמוכן ביותר לקבלת דבר ה'.

אצלנו, ריה"ל מסביר שישנם נביאים שלא התנבאו בארץ, כאברהם או יחזקאל, אף-על-פי-כן, הם התנבאו 'בעבורה'. כוונתו שהתנבאו בה קודם או שכעת הם מתנבאים בשבילה.

הרב הנזיר בפירושו לספר הכוזרי מעיר שריה"ל אינו מחלק בין המתנבאים לפני שנבחרה הארץ למתנבאים לאחר שנבחרה. מקור חלוקה זו הוא במכילתא, שלפני שנבחרה הארץ "כל הארצות כשרות לדברות" [עיינין מכילתא, הקדמה].

בעל הקול יהודה (לר' יהודה מוסקטו) מסביר שאכן יש שלוש דרכים לקבל נבואה: בארץ, בחו"ל בשביל הארץ, ובחו"ל אחרי שכבר התחלת להתנבא בארץ (עיינין מדרש תנחומא בא, ה; גם בדברי הכוזרי, בפסקה י' אפשר לדקדק כך).

שאלות לדיון

- מהו הקשר המיוחד בין ארץ ישראל לנבואה?
- לאור דברי ריה"ל, מהו שורש המאבק כיום על ארץ ישראל?

יג אָמַר הַפְּנּוּרִי: וְאִיךָ זֶה? וַיִּכְבֵּר הַתְּנַבְּאוּ מֵאַדָּם הָרִאשׁוֹן וְעַד מֹשֶׁה בְּזוֹלַת זֶה הַמְּקוֹם, אֲבָרְהָם בְּאוֹר כְּשָׂדִים, וַיְחַזְקָאֵל וְדַנְיָאֵל בְּבִבְלָא וַיְרַמְיָהוּ בְּמַצְרַיִם.

יד אָמַר הַחֲבֵר: כֹּל מִי שֶׁהִתְנַבֵּא אִמְנֵם הַתְּנַבֵּא בָּהּ אוּ בַּעֲבוּרָה. אֲבָרְהָם הַתְּנַבֵּא כְּדִי לְלַקֵּחַ אֶלְיָה, וַיְחַזְקָאֵל וְדַנְיָאֵל בַּעֲבוּרָה, וַיִּכְבֵּר הָיוּ נִמְצְאִים בְּזָמַן בֵּית רִאשׁוֹן וְהַשְּׂכִינָה, אֲשֶׁר בְּהַמְצָאָה הָיָה מִתְעַלָּה לְנִבְוָאָה כֹּל מִי שֶׁהִכִּין עֲצָמוֹ אֶלְיָה מִהַסְגָּלָה.

המלחמה הנצחית על הארץ

אָבֵל אָדָם הָרִאשׁוֹן, הָרִי הָיָה הִיָּתָה אֲדָמְתוֹ וְכָה מֵת, פֶּאֶשֶׁר קָבְלָנוּ כִּי בְּמַעֲרָה אַרְבָּעָה זִוְגוֹת, אָדָם וְחַיָּה, וְאֲבָרְהָם וְשָׂרָה, וַיִּצְחָק וְרַבְקָה, וַיַּעֲקֹב וְלֵאָה, וְהָיָה הָאָרֶץ הַנִּקְרָאת "לְפָנֵי ה'", שֶׁנֶּאֱמָר עֲלֶיהָ "תִּכְמִיד עֵינֵי ה' אֶלְהֵיךָ בָּהּ", וְעֲלֶיהָ נִפְלָה הַקְּנָאָה וְהַתְּחִירוֹת בֵּין הַבָּל וְקִזְוֹן בְּרִאשׁוֹנָה, פֶּאֶשֶׁר רָצוּ לְדַעַת מִי מִשְׁנֵיהֶם הָרָצוּי לְהִיּוֹת בְּמִקוֹם אָדָם וְסִגְלָתוֹ וְלָבוֹ וּלְפִיכָךְ יִירֵשׁ אֶת הָאָרֶץ, דְּבַק בְּעֵנֵן הָאֱלֹהִי, וְהָיָה זִוְלָתוֹ פְּקֻלָּפוֹת. וְאַרְעֵ מַה שְּׂאֲרַע מִהֲרִיגַת הַבָּל, וְנִשְׁאַרָה הַנְּחֻלָּה עֲרִירִית, וְנֶאֱמָר: "וַיֵּצֵא קִזְוֹן מִלְּפָנֵי ה'", רָצוֹנוֹ לֹמַר: מֵאוֹתָה הָאָרֶץ שְׂבָה הָיָה, וְהָיָה נַע וְנָד, וְאָמַר הוּא: "הֵן גְּרִשְׁתָּ אוֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה וּמִפְּנֵי אֶסְתֵּר". וְכִמּוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "וַיִּקַּם יוֹנָה לְבָרֵךְ תַּרְשִׁישָׁה מִלְּפָנֵי ה'", לֹא בָּרַח אֱלָא מִמְּקוֹם הַנְּבִוָּאָה, וְהַשִּׁיבוֹ ה' אֶלְיָה מִמְּעֵי הַדְּגָה וְנִבְּאוֹ בָּהּ. וְכֹאֲשֶׁר נִוּלַד שֵׁת דּוֹמָה לְאָדָם, כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "וַיּוֹלַד בְּדָמוֹתָו כְּצִלְמוֹ", הָיָה בְּמִקוֹם הַבָּל, כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "כִּי שֵׁת לִי אֱלֹהִים זָרַע אַחֵר תַּחַת הַבָּל כִּי הָרְגוֹ קִזְוֹן", וְהָיָה רְאוּי שִׁיקְרָא בּוֹ אֱלֹהִים כְּאָדָם, וְהָיָה רְאוּי לְאָרֶץ הַהִיא, אֲשֶׁר הִיא מְדֻרְגָה לְמִטָּה מִגִּזְוֹן, וְעֲלֶיהָ נִפְלָה קְנָאֵת יִצְחָק וַיִּשְׁמָעֵאל, עַד שֶׁנִּדְחָה וַיִּשְׁמָעֵאל פְּקֻלָּפָה, וְאַף עַל פִּי שֶׁנֶּאֱמָר בוֹ: "הִנֵּה בְּרַכְתִּי אוֹתוֹ וְהַפְּרִיתִי אוֹתוֹ וְהֲרַבִּיתִי אוֹתוֹ בְּמֵאֵד מְאֹד" בְּהַצְלָחָה הַעוֹלָמִית, אָבֵל נֶאֱמָר אַחֵר כֵּן: "וְאֵת בְּרִיתִי אֶקִּים אֵת יִצְחָק", זֹאת אוֹמְרָת, הַתְּחַבְּרוֹת הַעֵנֵן הָאֱלֹהִי בּוֹ וְאֲשֶׁר הַעוֹלָם הַבָּא. וְאִין לִישְׁמָעֵאל בְּרִית וְלֹא לְעֶשָׂו אֶף אִם הִצְלִיחוֹ. וְעַל הָאָרֶץ הַזֹּאת נִפְלָה הַקְּנָאָה בֵּין יַעֲקֹב וְעֶשָׂו בְּכֹנְרָה וּבְבִרְכָה, עַד שֶׁנִּדְחָה עֶשָׂו, עִם כָּחוֹ, מִפְּנֵי יַעֲקֹב, עִם חֻלְשָׁתוֹ.

בוזלת המקום הזה - מחוץ לארץ ישראל. **אלא בה או בעבורה** - בארץ ישראל או שהתנבא בחוץ לארץ על עניינים הקשורים לארץ. **כבר היו נמצאים** - יחזקאל ודניאל חיו בארץ ישראל קודם החורבן ולכן נמשכה נבואתם גם לחוץ לארץ. **היא היתה אדמתו** - אדם הראשון חי בארץ ישראל. **במקום אדם** - הממשיך של אדם הראשון. **העולמית** - החומרית. **אף אם הצליחו** - על אף הצלחתם החומרית. **עם כוחו** - על אף כוחו.

באורים

החבר מציין כאן חידוש הלכתי ביחס לגבולות הארץ, ולפיו לא רק סיני הוא חלק מארץ ישראל, אלא גם חלק מארץ מצרים עצמה (בין קצה תעלת סואץ המערבית לים התיכון). לכלל המצוות יש השפעה מכרעת דווקא בארץ ישראל, כמו שכבר אמר החבר, אבל יש סוג מסוים של מצוות שגם מתקיימות בפועל אך ורק בארץ ישראל, כמו עבודת הקרבנות. למרות שהאבות שהו גם בחוץ לארץ בתקופת חייהם, הם בנו מזבחות רק בגבולות הארץ. גם בארץ ישראל עצמה יש דירוג רוחני, ולהר הבית בירושלים יש מעמד מרכזי ועיקרי בעבודת ה'. הקדושה של ארץ ישראל לא בהכרח 'נוצצת' כלפי חוץ, ולכן גם בהר המוריה הקדוש מכולם לעתים הייתה שממה או עבודת קרקע פשוטה. בדומה לכך, גם הקדושה של עם ישראל לא בהכרח משתקפת כלפי חוץ, ולפעמים יש 'נפילות' וחטאים ליחידים או לחלקים גדולים מהעם, כמו שהסביר החבר במאמר ראשון. המעלה המיוחדת של העם והארץ נמצאת תמיד בכוח, אבל לא יוצאת אל הפועל בכל זמן. למרות שאברהם זכה לנבואה גם בחוץ לארץ, כיוון שהיא הייתה 'בעבורה', הוא נדרש לעלות בפועל לארץ ישראל כדי לממש את מעלתו הייחודית. הדבקות בה' והשגת הנבואה היא לא מלאכותית אלא טבעית. הקדושה לא חלה על האדם מבחוץ, אלא מבפנים, כתוצאה טבעית מתבקשת של אורח חיים רוחני וטהור. הרוחניות, כמו הגשמיות, היא מערכת מסודרת ובעלת חוקיות, ומי שעובד נכון לפי הכללים מפתח ומחזק אותה.

הרחבות

1. מתי ומדוע פסקה הנבואה

בפתיחת הסברו על המתנבאים בארץ או בעבורה (בלימוד של היום הקודם), ריה"ל מוסיף משפט שטעון ברור נוסף: וכבר היו נמצאים בזמן בית ראשון והשכינה, אשר בהמצאה היה מתעלה לנבואה כל מי שהכין עצמו אליה מהסגלה. כך גם דברי הגמרא: "הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפלים כיוצאי מצרים" [מגילה דף יד].

זמן מה לאחר חורבן הבית פסקה הנבואה. ריה"ל בעצמו, במאמר שלישי אות סה מסביר כי בבית ראשון שרתה השכינה ולכן המוכן לנבואה יכול היה להתנבא בקלות. בבית שני לא שרתה השכינה, אלא היו בו שאריות מכוח הקדושה המרוכז של בית ראשון ולכן ארבעים שנה לאחר בניינו כבר פסקה הנבואה.

הרב הנזיר בפירושו לכוזרי, מסביר שלאחר ארבעים שנה בתוך הבית השני החלו ההשפעות היווניות על ישראל ולכן פסקה רוח ישראל ממקור טהרתה וכבר לא התאפשרה שמיעתו של הדיבור האלוהי.

הר"ן בדרשותיו [הדרוש השמיני] מסביר שהנבואה לא פסקה בבת אחת, אלא ככל שהתרחקו ממשנה ובנו ע"ה, הלכה השפעת הנבואה שנמשכה ממנו ונחלשה, עד שלבסוף פסקה. ניתן להמשיל זאת לזורק אבן למים. ככל שמתרחקים מהאבן אדוות הגלים נחלשת.

רבי יוסף אלכו מוסיף ואומר שאף-על-פי שבבית שני היו הרבה ראויים לנבואה, הנבואה פסקה לגמרי כיוון שנגנו הארון שהוא מקור הדיבור האלוהי בישראל ופסקה גם השכינה. אף-על-פי-כן, היו נביאים שהתנבאו בראשית הבית, והם חגי, זכריה ומלאכי. זאת כיון שהם ראו את הנביאים שקדמו להם והתנבאו מכוחם [ספר העיקרים מאמר שלישי פרק יא]. (וראה באריכות בהקדמת האברבנאל לכתובים)

שאלות לדין

מה הכוונה שנבואת משה, אהרן ומרים היו בעבור ארץ ישראל?
מהי משמעות הדבר שהעניין האלוהי 'צופה למי שראוי להתחבר בו'?

ובאשר לנבואת ירמיהו במצרים – הרי היא בה ובעבורה, וכן נבואת משה ואהרן ומרים. ואמנם סיני ופארן כלם מגבולות ארץ ישראל, מפני שהם מעבר מזה מים סוף, כמו שאמר יתעלה: 'ושתי את גבולה מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנגהר', והמדבר הוא מדבר פארן, והוא "המדבר הגדול והנורא ההוא", גבולה בדרום, והנהר הוא פרת, וגבולה בצפון.

ובה המזבחות אשר לאבות, שנענו בהם באש השמימית והאור האלהי. וכבר היתה עקדת יצחק בהר שומם, והוא הר המזריה, ואחר כך נתגלה הנעלם בימי דוד, כשהיה מישב, שהוא המקום המיוחד המוכן לשכינה, וארונה ה'בוס' עובד וחורש בו, כמו שנאמר: "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה", ומבאר בדברי הימים כי בית המקדש בנוי בהר המזריה. ושם בלי ספק המקומות הראויים להקרא שיערי השמים. הלא תראה יעקב, איך לא תלה המורה אשר ראה בזכות נפשו, ולא ביראתו וחזק אמונתו, אלא תלה אותו במקום, כמו שאמר: "ויראה ויאמר מה נזרא המקום הזה", ואמר עליו קדם לכן: "ויפגע במקום", רצונו לומר: המקום המיוחד. והלא תראה איך העתק אברהם מארצו פאשר גדל והיה ראוי להדבק בענין האלהי, והוא לב אותה הסגלה, אל המקום אשר בו תגמר שלמותו. כמו שימצא עובד האדמה גזע אילן שפריו טוב בארץ מדבר, ויעתיקו אל ארץ נעבדת שמשטבעה שיגדל בה מין הגזע ההוא, ויגדלו שם, ויעשה בסתני אחר שהיה מדברי, וירבה אחר שלא היה נמצא אלא בזמן שיזדמן ובמקום שיזדמן – כך נעשיתה הנבואה בזרעו בארץ ישראל, רבו אנשיה כל ימי עמדם בארץ ישראל עם הנסבות המסיעות מהטהרות והעבודות והקרבות, כל שכן בהמצא השכינה.

כי הענין האלהי כמו צופה למי שראוי להתחבר בו, ויהיה לו לאלהים, פנביאים והחסידים, כמו שהשכל צופה למי ששאלמו טבעיו והתאזנו נפשו ומדותיו, שיחול בו על השלמות, בפילוסופים, וכמו שהנפש צופה למי ששאלמו כחותיו הטבעיים שלמות מוכנה למעלה נוספת שתחול בו, כבעלי החיים, וכמו שהטבע צופה למזג האיכותי שיחול בו, ויעשה צמח.

טו אמר הפודרי: אלה כללי חקמה הצריכים פרוט שאינו מעניינו עתה, ועוד אשאל אותך עליו במקום החקמה. ועתה אמר דבריך על מעלות ארץ ישראל.

סגולת הארץ- העניין האלוהי

הנעלם - לא היה ידוע שזה מקום השראת השכינה. **המראה** - חלום הסולם. **תלה אותו במקום** - שמחמת המקום הנעלם זכה לחלום הנבואי. **העתק** - הועבר מאור כשדים. **בוסתני** - מבויית ולא גדל פרא. **כי העניין האלוהי וכו'** - העניין האלוהי נמצא אצל הראוי לכך.